

Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Değer Algılarının Çizdikleri Resimler ve Sözlü Anlatımlarına Göre İncelenmesi: Sorumluluk Değeri Örneği *

Özkan Sapsağlam ¹

Öz

Okul öncesi dönem hayata dair ilk bilgilerin, ilk becerilerin ve ilk değerlerin kazanıldığı önemli bir dönemdir. Bu dönemde kazanılan bilgi, beceri ve değerler bireyin gelecekteki yaşamının ve öğrenmelerinin temelini oluşturmaktadır. Farklı “değer” sınıflama ve araştırmalarında “sorumluluk” bir değer olarak yer almaktadır. Bu araştırmanın amacı okul öncesi dönem çocuklarının “değer” algılarının “sorumluluk” değeri örneği üzerinden çocukların yaptıkları resimler, bu resimlere dair anlatımları ve çocuklarla yapılan görüşmeler yoluyla incelenmesidir. Çalışmaya Orta Karadeniz Bölgesi’ndeki bir il merkezinde bulunan bir anaokulunda eğitimlerine devam eden üç, dört ve beş yaş grubunda bulunan 60 çocuk katılmıştır. Nitel araştırma desenlerinden olgubilim (fenomonoloji) deseninde gerçekleştirilen araştırmanın verileri çiz ve anlat tekniği ile toplanmıştır. Araştırmaya katılan çocuklara boya kalemleri ve resim kâğıtları dağıtılmış ve çocuklardan sorumluluk değeri hakkında bir resim yapmaları istenmiştir. Çocuklar resimlerini tamamladıktan sonra çocuklarla bireysel görüşmeler yapılarak resimlerini anlatmaları istenmiştir. Ayrıca her yaş grubundan beş çocuk toplamda 15 çocukla bireysel görüşmeler yapılmıştır. Çocuklarla yapılan görüşmeler ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Araştırma verileri betimsel analiz ve içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda tüm yaş gruplarındaki çocukların “sorumluluk” değeri temalı resim çizdikleri fakat üç yaşındaki çocukların resimlerindeki çizimlerin daha çok karalamalar şeklinde olduğu görülmüştür. Bu sonuç çocukların çizgi-resim gelişimi ile tutarlı bir bulgudur. Dört ve beş yaşındaki çocukların resimlerinde genel olarak anne ve babaya yardım etme, bitki/çiçek bakımı, hayvan besleme ve öz bakımla ilgili sorumluluklara ilişkin temaları çizdikleri görülmüştür. Beş yaşındaki çocukların diğer çocuklara göre resimlerinde ve sözel anlatımlarında daha fazla detaya yer verdikleri görülmüştür. Araştırmaya katılan tüm çocukların “sorumluluk” değerini olumlu algıladıkları çizimlerinden ve sözel anlatımlarından anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Okul öncesi dönem
Değer
Sorumluluk
Resim

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi: 15.11.2016
Kabul Tarihi: 25.01.2017
Elektronik Yayın Tarihi: 21.02.2017

DOI: 10.15390/EB.2017.7002

* Bu çalışma 12-14, Mayıs 2016 tarihleri arasında Konya Necmettin Erbakan Üniversitesinde düzenlenen “Sürdürülebilir Gelişim, Kültür, Eğitim” isimli kongrede sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Türkiye, ozkaanim@gmail.com

Giriş

Erken çocukluk eğitiminin çocukların ve ailelerinin yaşamlarındaki etkisi ve rolü dünya genelinde hızlı bir şekilde artmaktadır (Lee ve Hayden, 2009; UNESCO, 2008). Büyüme ve sosyalleşme sürecinde çocuklar, işittikleri, deneyimleri ve toplumun yansıttıklarından yola çıkarak kendi ahlaki ve etik temellerini oluştururlar (Veisson ve Kuurme (2010) aktaran Ülavare ve Veisson, 2015). Çocukluk yılları yeni kavramların çocuklara kazandırılmasında en güçlü dönemdir (Witt ve Kimple, 2008), bu yüzden kişiliğin temellerinin olduğu okul öncesi yıllar çocuklara değerler eğitimi vermek için en uygun dönemdir.

Değerler soyut fikirler olduğu için doğrudan gözlenemezler ancak birçok durumda insanlar, eylemleri ve tepkileri yoluyla sahip oldukları değerleri yansıtır (Gunnestad, Mørreaunet ve Onyango, 2015). Değerler, iyi ve arzu edilen şeyler, insan davranışlarını motive eden ve yönlendiren, karar verme süreçlerini etkileyen, nasıl olmamız ve nasıl davranmamız gerektiği konusunda bize fikir veren ahlaki ilkelerdir (Cooper, 2014; Rokeach, 1973; Sagiv, 2002; Schaefer, 2012; Schwartz, 1994; Simon, Howe ve Kirschenbaum, 1978). Değerlerin çocuklara aktarılması geleceğin toplumu için bugün daha önemli hale gelmiştir (Schiller ve Bryant, 2009). Eğitimciler sürdürülebilir değişimin güçlü öncüleridir. Ancak sürdürülebilir bir topluma geçişte kapıların açılması için ilk olarak bilgi, beceri, tutum ve değerlerin kazanılması gerekir (UNESCO, 2014). Günümüzde değerler, toplumun başarılı bir şekilde gelişebilmesi için önemli bir faktör olarak görülmektedir (Döring, 2010).

Bireyler kendi yaşantılarına uygun olacak şekilde değer önceliklerini belirlerler ve değer önceliği yaş, cinsiyet, gelir gibi özelliklere göre değişir (Davidov, 2010; Schwartz, 2012). Günümüz değer araştırmalarına kaynaklık eden Rokeach (1973) ve Schwartz (1994) gibi kuramcıların değerlere ilişkin sınıflamalarında "sorumluluk" değerine de yer verdikleri görülmektedir. Sorumluluk; "Kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, sorumlu olma ve mesuliyet" şeklinde tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2016). Sorumluluk değeri, doğuştan gelen bir özellik olmayıp yaşam sürecinde eğitim ve gerçek yaşam deneyimleri yoluyla kazanılmakta ve biçimlenmektedir (Gunnestad, Mørreaunet, Granseth ve Vikan, 2013; Yeşil, 2013; Yontar ve Yurtal, 2009). Okul öncesi dönem çocuklarının sorumluluk, sevgi, saygı, hoşgörü, yardımseverlik, dürüstlük, arkadaşlık, işbirliği, mutluluk, merhamet, paylaşma gibi değerleri kazanabileceği farklı araştırmacılar tarafından belirtilmiştir (Alpöge, 2011; Balat ve Dağal, 2009; Civelek, 2006; Cüceloğlu, 2001; Dinç, 2011; Sapsağlam, 2015; Warneken ve Tomasello, 2007).

Değerler çocuklarda çok erken yaşlardan itibaren kazanılmaya başlanmaktadır. Warneken ve Tomasello (2007), bebeklere dair gözlemleri sonucunda henüz 18 aylık bebeklerin evde yapılan günlük işlerde ebeveynlerine yardım ettiklerini gözlemlemişlerdir. Okul öncesi eğitimi programında (MEB, 2006), üç-dört yaşındaki çocukların okuldaki basit işlerde sorumluluk alabilecekleri, günlük rutinlerini yerine getirebilecekleri ve kendilerine verilen basit görevleri yapabilecekleri, beş-altı yaşındaki çocukların davranışlarının sonuçlarını fark etmeye başladıkları dolayısıyla bu çocuklara sorumlu davranma becerisinin öğretilebileceği ve belirtilmektedir (MEB, 2006). Değerlerin küçük yaşlardan itibaren kazandırılması gerekmektedir (Karatekin ve Sönmez, 2014). Bu yüzden erken çocukluk eğitimi merkezlerinde gerçekleştirilen eğitim aktivitelerindeki değerler eğitimi hayati bir role sahiptir (Ülavare ve Veisson, 2015).

Okul öncesi dönem çocuklarının "sorumluluk" değerini kazanma düzeyleri bir anlamda bu değeri nasıl algıladıklarıyla yakından ilgilidir. Bu dönem çocuklarında görsel belleğin kullanımı oldukça belirgindir ve resim çocukların hem öğrenme hem de kendilerini ifade etme süreçlerinde etkili bir araçtır. Bilişsel gelişim kuramcılarında Jerome Bruner, çocuklarda imgesel dönemde görsel bellek gelişiminin çok hızlı olduğunu ve çocuğun bir nesne veya olayı nasıl algılayarsa zihninde o şekilde canlandırdığını ifade etmektedir. Bu dönem Piaget'in bilişsel gelişim kuramındaki işlem öncesi döneme (iki-yedi yaş) karşılık gelmektedir (Senemoğlu, 2007; Şahin, 2016).

Gelişimsel özellikleri dikkate alındığında okul öncesi dönem çocuklarının bilişsel becerilerinde ve buna paralel olarak dili etkili kullanma becerilerinde sınırlıklar söz konusudur. Buna karşın okul

öncesi dönem çocuğu pek çok değişik şekilde kendini ifade edebilir. Temel ve Dere (1999), Reggio Emilia erken çocukluk eğitimi yaklaşımındaki çocuğun “yüz dili” (Edwards, 1993) kavramının, çocukların, heykel yapma, dramatik oyun ve resim gibi çok sayıda farklı yolla kendilerini ifade ettiklerini anlatmak için kullanıldığını belirtmektedir. Çocuğun kendini ifade etme yollarından biri olan resim, çocuğun kendini yansıtmayı, olaylar hakkındaki duygu ve düşüncelerinin, iç dünyasının ve zihinsel gelişiminin göstergesi sayılabilir (Sağlam, 2011). Çocukların resme yaklaşımı, hayata yaklaşımları gibidir. Resimler çocuğun kişiliğini de bir derece yansıtmaktadır (Striker, 2005). Resim yapmak okul öncesi dönem çocuğu için keyif aldığı bir etkinlik olmasının yanında kendini ifade etme yoludur (Hayes, Symington ve Martin, 1994). Çocuklar resim yoluyla duygularını, düşüncelerini, kültürel özelliklerini, fikirlerini, kişilik özelliklerini ve iç dünyalarını yansıtır (Buyurgan ve Buyurgan, 2007; Lin, 2006; Malchiodi, 2005). Çocuk resimlerinin detaylı biçimde analiz edilmesiyle çocukların yetenekleri, alışkanlıkları, kişilikleri ve çevreleriyle ilişkileri hakkında bilgi edinilebilir (Koppitz, 1984; Malchiodi, 2005; Yavuzer, 2007).

Alan yazındaki araştırmalar incelendiğinde okul öncesi dönem çocuklarında kazanılması beklenen değerlere ilişkin bazı araştırmaların bulunduğu (Balat ve Dağal, 2009; Civelek, 2006; Cüceloğlu, 2001; Dereli, 2014; Dinç, 2011; Günindi, 2015; Macready, 2009; Samur, 2011) ve “sorumluluk” değerinin de okul öncesi dönem çocuklarını kazanılabileceği değerlerden biri olduğu farklı araştırmacılar tarafından belirtilmektedir (Alpöge, 2011; Atabey ve Ömeroğlu, 2016; Neslitürk, 2013; Sapsağlam, 2015). Ayrıca alan yazındaki çocuk resimlerinin incelendiği çalışmalara bakıldığında, çocukların hikâye kitaplarındaki tema ve karakterlere ilişkin algıları (Hsiao ve Chen, 2015), öğretmen figürü (Dağlıoğlu, 2011), iç dünyaları (Batı, 2012), duygular (Burkitt, Barrett ve Davis, 2009), örnek olay muhakemeleri (Leslie, Knobe ve Cohen, 2006), iyi-kötü kavramları (Knobe ve Roedder, 2009; Lee ve Hyoun, 2012; Yüksel, Canel, Mutlu, Yılmaz ve Çap, 2015), aile algıları (Kaynak ve Temel, 2015; Türkan, 2004), sevgi değerine ilişkin algıları (Günindi, 2015), oyuncak çizimleri (Karaman ve Akyol, 2011), kullandıkları renklerin incelenmesi (Akman, Karaaslan, Güler ve Öncü, 2006) gibi birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Buna karşın okul öncesi dönemde “sorumluluk” değerinin çocuklar tarafından nasıl algılandığına ve sorumluluk değerinin resimler ve sözlü anlatımlar yoluyla incelenmesine dair her hangi bir araştırmaya rastlanmamıştır.

Çocukların kelime dağarcığının yetersizliği nedeniyle kendilerini oyun, resim, drama gibi birbirinden farklı yollarla ifade ettiklerine dair araştırma örneklerinden daha önce bahsedilmiştir. Bu çalışmanın temel amacı çocukların çizdikleri resimlerin yanında sözel ifadeleri üzerinden sorumluluk değerine ilişkin algılarını incelemektir. Araştırma, çocukların “sorumluluk” değerine ilişkin algılarına dair resim örnekleri ve sözel ifadeleri içermesi ve “sorumluluk” değeri gibi soyut bir kavramın betimlenmesi yoluyla ortaya koyacağı bulgular açısından önemli görülmektedir.

Yöntem

Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada araştırma deseni olarak olgu bilim (fenomenoloji) deseni seçilmiştir. Fenomenoloji (olgu bilim), farkında olunan fakat ayrıntılı bir anlayışa sahip olunmayan olgulara odaklanmaktadır. Olgular ise yaşamdaki olaylar, deneyimler algılar, kavramlar ve durumlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Fenomenoloji araştırmalarında insanların fenomen (duyularla algılanan şey) hakkındaki algıları, yükledikleri anlamlar ve fenomen hakkındaki hisleri açıklanmaya çalışılmaktadır (Patton, 2014). Araştırmada açıklanmaya çalışılan fenomen, okul öncesi dönem çocuklarının “sorumluluk” değerine ilişkin algılarıdır.

Çalışma Grubu

Araştırmaya 2015-2016 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde bağımsız bir anaokulunda eğitim gören üç yaş grubu 20, dört yaş grubu 20 ve beş yaş grubu 20 olmak üzere toplamda 60 çocuk (n=60) katılmıştır. Çalışma grubunda yer alan çocukların tamamı normal gelişim gösteren ve özel bir gereksinimi bulunmayan çocuklardır. Çalışma grubunun oluşturulmasında amaçlı örnekleme yönteminin bir tekniği olan benzeşik örnekleme tekniği (Patton, 1987) kullanılmıştır. Üç yaş grubundaki

çocuklar Kellogg sanatsal gelişim evrelerine göre henüz karalama evresinde olmalarına rağmen, “sorumluluk” değeri hakkındaki düşüncelerinin ve sözel açıklamalarının belirlenebilmesi amacıyla çalışma grubuna dâhil edilmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırma verileri çiz ve anlat yöntemi ile elde edilmiştir. Araştırmacı tarafından çocuklara A-3 ebadında resim kâğıtları ve boyalar dağıtılmış sonrasında “sorumluluk” değerinin onlar için ifade ettiği anlam üzerine bir resim çizmeleri istenmiştir. Uygulama öncesinde çocuklara kavram hakkında herhangi bir açıklama yapılmamış ve çocuklara resim etkinliği için herhangi bir süre sınırlaması konulmamıştır. Resim etkinliği sırasında araştırmacı çocukların resimlerinde çizdikleri figürler hakkında resimlerin üzerine notlar almış tüm çocukların resimlerini tamamlamalarının ardından çocuklarla bireysel görüşmeler yaparak resimlerini anlatmalarını istemiştir.

Çocukların anlatımları ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş ve sonrasında yazıya dökülmüştür. Resim etkinliğinin tamamlanmasının ardından her yaş grubundan beş çocuk ile görüşme yapılmıştır. Görüşmede açık uçlu sorular yoluyla çocukların “sorumluluk” değerine ilişkin düşünceleri ve algıları belirlenmeye çalışılmıştır. Bireysel görüşmelerde çocuklara şu sorular sorulmuştur;

Soru 1: Sorumluluk nedir?

Soru 2: Sorumluluk sahibi insanlar nasıl davranırlar/neler yaparlar?

Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde iki farklı yöntem kullanılmıştır: İçerik analizi ve betimsel analiz. Çocuklar tarafından yapılan resimler içerik analizi yöntemine göre analiz edilmiştir. İçerik analizi yöntemi ile ilişkiler ve kavramlar belirlenmeye çalışılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). İçerik analizi sürecinde ortaya çıkan bulgular doğrultusunda çocuklar tarafından çizilen resimler, “sorumluluk” temalı resimlerin yaş gruplarına göre dağılımı, “sorumluluk” değerinin resmedildiği ortama göre dağılımı ve resimlerde çizilen “sorumluluk” türü olmak üzere üç kategori altında incelenmiş, bu kategoriler altındaki bulgular sayısal verilere dönüştürülerek tabloleştirilmiştir. Çocuklarla yapılan görüşmelerden elde edilen veriler ise betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Betimsel analiz, verilerin daha önceden oluşturulan temalara göre sunulmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Geçerlik ve güvenilirlik tüm araştırmacılar için oldukça önemlidir. Araştırmaların geçerlik ve güvenilirliğinin belirlenmesinde kullanılan farklı yöntem ve teknikler bulunmaktadır. Bu araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğini belirlemek için üçgenleme tekniği kullanılmıştır. Dört çeşit üçgenleme tekniği bulunmaktadır. Bunlar; yöntem üçgenlemesi, kaynakların üçgenlemesi, analizci üçgenlemesi ve kuram/bakış açısı üçgenlemesidir (Patton, 2014). Bu çalışmada, veri kaynaklarının üçgenlemesi ve analizci üçgenlemesi tekniği kullanılmıştır.

Araştırma verilerinin analizi sürecinde, çocukların resimleri ve anlatımları için araştırmacı tarafından kategoriler ve kodlar oluşturulmuştur. Oluşturulan kategoriler ve kodlar araştırmacı ve bağımsız bir uzman tarafından ayrı ayrı kodlanmış ve kodlayıcılar arasındaki tutarlılık incelenmiştir. Veri analizinin güvenilirliğini Miles ve Huberman (1994)’ın Uzlaşma Yüzdesi=[Görüş birliği/ (Görüş birliği + Görüş ayrılığı) X 100] formülü kullanılarak sınırlanmıştır. Buna göre kodlayıcılar arasındaki uzlaşma yüzdesi, çizim tekniği için % 98, görüşmeler için ise % 96 olarak tespit edilmiştir.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde çocukların resimlerinin incelenmesi ve çocuklarla yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin değerlendirilmesi sonucunda ulaşılan bulgulara yer verilmiştir. Araştırma bulguları, sorumluluk temalı resimlerin yaş gruplarına göre dağılımı, sorumluluk temalı resimlerin resmedilen ortama göre dağılımı ve sorumluluk temalı resimlerin içerdiği sorumluluk türüne göre dağılımı başlıkları altında sunulmuştur. İlk olarak çalışma grubunda yer alan çocukların “sorumluluk” temalı resimleri yaş gruplarına göre incelenmiş ve Tablo 1’de dağılımı verilmiştir.

Tablo 1. Sorumluluk Temalı Resimlerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grubu	n	f	%
3 Yaş	20	3	15
4 Yaş	20	11	55
5 Yaş	20	19	95

Çocuklar tarafından çizilen ve “sorumluluk” teması içeren resimlerin yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde; üç yaş grubunda bulunan üç çocuk (% 15), dört yaş grubunda bulunan 11 çocuk (% 55), beş yaş grubunda bulunan 19 çocuk (% 95), toplamda 33 çocuk sorumluluk temalı bir resim çizmiştir. Sorumluluk temalı resim sayısının çocukların yaşlarının artmasına bağlı olarak arttığı görülmektedir. Özellikle beş yaş grubundaki çocukların bir çocuk dışında tamamının sorumluluk temalı bir resim çizdiği görülmüştür. Sorumluluk temalı resimlerin resmedilen ortama göre dağılımına dair bulgular Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Sorumluluk Temalı Resimlerin Resmedilen Ortama Göre Dağılımı

Yaş Grubu	n	Resimdeki Ortam	f	%
3 Yaş	20	Ev Ortamındaki Sorumluluklar	2	10
		Diğer Ortamlardaki Sorumluluklar	1	5
4 Yaş	20	Ev Ortamındaki Sorumluluklar	9	45
		Diğer Ortamlardaki Sorumluluklar	2	10
5 Yaş	20	Ev Ortamındaki Sorumluluklar	14	70
		Diğer Ortamlardaki Sorumluluklar	7	35

Tablo 2’de yer alan bulgular incelendiğinde; üç yaş grubunda bulunan iki çocuk (% 10) ev ortamındaki sorumlulukları, bir çocuk (% 5) ise diğer ortamlardaki sorumlulukları içeren resimler çizmişlerdir. Dört yaş grubunda bulunan dokuz çocuk (% 45) ev ortamındaki sorumlulukları, iki çocuk (% 10) ise diğer ortamlardaki sorumlulukları içeren resimler çizmişlerdir. Beş yaş grubunda bulunan 14 çocuk (% 70) ev ortamındaki sorumlulukları, yedi çocuk (% 35) ise diğer ortamlardaki sorumlulukları içeren resimler çizmişlerdir. Araştırmaya katılan çocukların resimleri, resmedilen ortama göre incelendiğinde 25 çocuğun ev ortamındaki sorumluluklara 10 çocuğun ise diğer ortamlardaki sorumluluklara dair resimler yaptığı görülmüştür. Bu bulgudan yola çıkarak çocukların öncelikle ev ortamındaki sorumlulukların farkına vardıkları ve öğrendikleri söylenebilir. Bu durum çocukların gelişim ve öğrenmesindeki temel ilkelerden biri olan yakından uzağa ilkesi ile de açıklanabilir. Sorumluluk temalı resimlerin içerdiği sorumluluk türüne göre dağılımına dair bulgular Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Sorumluluk Temalı Resimlerin İçerdiği Sorumluluk Türüne Göre Dağılımı

Yaş Grubu	n	Çizilen Sorumluluk Teması	f	%
3 Yaş	20	Bitki/Ağaç Bakımı	1	5
		Kıyafet Giyme/Düzeltilme	1	5
		Anneye ev işlerinde yardım etme	2	10
4 Yaş	20	Anneye Ev İşlerinde Yardım Etme	1	5
		Bitki/Ağaç Bakımı	5	25
		Hayvan Besleme/Bakımı	1	5
		Oyuncak Toplama	1	5
		Yatak Düzeltilme	4	20
		Sağlıklı Beslenme	1	5
		Günlük Yaşam Becerilerini Yerine Getirme	1	5
5 Yaş	20	Anneye Ev İşlerinde Yardım Etme	2	10
		Babaya Yardım Etme	1	5
		Bitki/Ağaç Bakımı	6	30
		Hayvan Besleme/Bakımı	8	40
		Oyuncak Toplama	5	25
		Kıyafet Giyme/Düzeltilme	2	10
		Oda Toplama/Düzeltilme	2	10
		Yatak Düzeltilme	4	20
		Sağlıklı Beslenme	2	10
		Yumurta Toplama	1	5
		Tabletin Fişini Çıkarma	1	5
		Tablete Dokunmama	1	5
		Ablasını Okuldan Alma	1	5
		Elma Toplama	1	5
Gereksiz Zamanlarda Lamba, Musluk, Tv. Kapatma	1	5		
Kitapları Rafa Yerleştirme	1	5		

Tablo 3'te çocukların resimlerinde çizdikleri sorumluluk türlerine ilişkin bulgular görülmektedir. Buna göre; üç yaş grubunda bulunan bir çocuk (% 5) bitki/ağaç bakımı, bir çocuk (% 5) kıyafet giyme/düzeltilme, iki çocuk (% 10) annesine ev işlerinde yardım etme gibi sorumluluklara resimlerinde yer vermişlerdir. Dört yaş grubunda bulunan beş çocuk (% 25) bitki/ağaç bakımı, dört çocuk (% 20) yatak düzeltilme, bir çocuk (%5) annesine ev işlerinde yardım etme, bir çocuk (% 5) hayvan besleme/bakımı, bir çocuk (% 5) oyuncak toplama, bir çocuk (% 5) sağlıklı beslenme, bir çocuk (%5) günlük yaşam becerilerini yerine getirme gibi sorumluluklara resimlerinde yer vermişlerdir. Beş yaş grubunda bulunan sekiz çocuk (% 40) hayvan besleme/bakımı, altı çocuk (% 30) bitki/ağaç bakımı, beş çocuk (% 25) oyuncak toplama, dört çocuk (% 20) yatak düzeltilme, iki çocuk (% 10) annesine ev işlerinde yardım etme, iki çocuk (% 10) kıyafet giyme/düzeltilme, iki çocuk (% 10) oda toplama/düzeltilme, iki çocuk (% 10) sağlıklı beslenme, bir çocuk (%5) babasına yardım etme, bir çocuk (% 5) yumurta toplama, bir çocuk (% 5) tabletin fişini çıkarma, bir çocuk (% 5) tablete dokunmama, bir çocuk (% 5) ablasını okuldan alma, bir çocuk (% 5) elma toplama, bir çocuk (% 5) gereksiz zamanlarda lamba, musluk ve televizyonu kapatma, bir çocuk (% 5) kitapları rafa yerleştirme gibi sorumluluklara resimlerinde yer vermişlerdir. Tablo 3'te yer alan bulgular genel olarak ele alındığında çocukların ev ortamındaki sorumluluklara ve diğer canlıların bakımına ve beslenmesine dair sorumluluklara resimlerinde daha fazla yer verdikleri görülmektedir. Üç yaş grubunda yer alan çocukların "sorumluluk" değerine ilişkin çizdiği resim örnekleri Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1. Sorumluluk Değerine İlişkin Üç Yaş Çocuk Resimlerinden Bazı Örnekler

Şekil 1’de yer alan üç yaş grubu çocuk resmi örnekleri incelendiğinde çocukların “sorumluluk” değeri ile ilgili olarak resimlerinde; kıyafet düzeltme (R-1), annesine yardım etme (R-3), annesinin yemek masasını toplamasına yardım etme (R-4) gibi temalara yer verdikleri görülmektedir. Çocukların resimlerini genel olarak basit karalamalar yoluyla çizdikleri ve resimlerindeki figürlerin belirgin olmadığı görülmektedir. Bu durum çocukların çizgi-resim gelişimleriyle ilgili bir bulgudur. Çünkü bu dönem çocukları çizgi-resim gelişimi açısından henüz karalama evresindedirler. Buna karşın çocukların resimlerine ilişkin anlatımları incelendiğinde “sorumluluk” değerini olumlu algıladıkları ve bu değerini farkında oldukları görülmektedir. Dört yaş grubu çocuk resmi örnekleri Şekil 2’de verilmiştir.

			
<p>R-5. Dört yaş çocuk resmi örneği: Çocuk resimde çiçekleri sulamanın sorumluluk olduğunu ve sulanan çiçeklerin büyüdüğünü anlatmıştır. Küçük olan çiçeğin sulanarak büyük çiçeğe dönüşeceğini anlatmıştır.</p>	<p>R-6. Dört yaş çocuk resmi örneği: Çocuk resimde çiçekleri ve ağaçları suladığını ve bunun sorumluluk olduğunu anlatmıştır.</p>	<p>R-7. Dört yaş çocuk resmi örneği: Çocuk resimde annesinin yemek masasını toplamasına yardım ettiğini ve bunun sorumluluk olduğunu anlatmıştır.</p>	<p>R-8. Dört yaş çocuk resmi örneği: Çocuk resimde annesinin kahvaltı masasını hazırlamasına yardım ettiğini ve bunun sorumluluk olduğunu anlatmıştır.</p>

Şekil 2. Sorumluluk Değerine İlişkin Dört Yaş Çocuk Resimlerinden Bazı Örnekler

Şekil 2’de yer alan dört yaş grubu çocuk resmi örnekleri incelendiğinde çocukların “sorumluluk” değeri ile ilgili olarak resimlerinde; çiçek sulama (R-5), ağaç sulama (R-6), annesinin yemek masasını toplamasına yardım etme (R-7), annesinin kahvaltı masasını hazırlamasına yardım etme (R-8) gibi temalara yer verdikleri görülmektedir. Dört yaş grubu çocuklarının resimleri bir bütün olarak ele alındığında çocukların resimlerinde insan, bitki ve nesne figürlerine ilişkin çizimlerin olduğu ve bunların yeterince anlaşılır olduğu görülmektedir. Yine çocukların “sorumluluk” değerini olumlu algıladıkları hem resimlerinden hem de resimlerine ilişkin anlatımlarından anlaşılmaktadır. Dört yaş grubu çocuk resimlerinin üç yaş grubu çocuk resimlerine göre daha fazla detay ve durum içerdiği ve çizimlerin daha anlaşılır olduğu görülmektedir. Bu durumun çocukların bilişsel gelişimindeki ve çizgi-resim gelişimindeki ilerlemeyle ilgili olduğu söylenebilir. Beş yaş grubu çocuk resmi örnekleri Şekil 3’ de verilmiştir.

Şekil 3. Sorumluluk Değerine İlişkin Beş Yaş Çocuk Resimlerinden Bazı Örnekler

Şekil 3' de yer alan beş yaş grubu çocuk resmi örnekleri incelendiğinde çocukların "sorumluluk" değeri ile ilgili olarak resimlerinde; akvaryumdaki balığa yer verme ve tabletle oyun oynamama (R-9), Afrika'da yaşayan hayvanlara yiyecek verme ve onların beslenmesine yardım etme, (R-10), köpeğe kemik verme, balığa yem verme, tavukların yumurtalarını toplama, yatağını düzeltme, oyuncaklarını toplama, sağlıklı beslenme, meyve yeme (R-11), kedisine yem verme, kıyafet dolabını düzeltme, babasıyla birlikte kitaplıktaki kitapları düzeltme (R-12) gibi temalara yer verdikleri görülmektedir. Beş yaş grubu çocuk resimleri bir bütün olarak ele alındığında, çocukların yaşlarının büyümesiyle resimlerdeki figürlerin daha belirgin olduğu, resimlerinde daha fazla detaya ve sorumluluk türüne yer verdikleri görülmektedir. Yine beş yaş grubu resimlerinde diğer canlıların ve bu canlılara karşı sorumlulukların diğer yaş gruplarına göre daha fazla yer aldığı görülmektedir. Beş yaş grubundaki çocuklarında "sorumluluk" değerini olumlu algıladıkları resimleri ve resimlerine ilişkin anlatımlarından anlaşılmaktadır.

Araştırmaya katılan çocukların "sorumluluk" değerine ilişkin kavramsal algılarını ve farkındalıklarını belirlemek amacıyla çocuklara iki soru yöneltilmiştir. Araştırmanın birinci sorusu "Sorumluluk Nedir"? ikinci sorusu ise "Sorumluluk sahibi insanlar neler yaparlar/Nasıl davranırlar"? şeklindedir. Üç yaş grubundaki çocukların yanıtları (3.1. / Üç yaş 1. çocuk), dört yaş grubundaki çocukların yanıtları (4.1. / Dört yaş 1. çocuk), beş yaş grubundaki çocukların yanıtları (5.1. / Beş yaş 1. Çocuk), şeklinde kodlanmıştır. Çocukların araştırma sorularına ilişkin yanıtları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Çocukların Araştırma Sorularına Vermiş Olduğu Yanıtlar

	Üç Yaş Cevapları	Dört Yaş Cevapları	Beş Yaş Cevapları
Sorumluluk Nedir?	3.1. Elbiseleri düzenlemek, çamaşırları dağıtmamak, odamızı dağıtmamak.	4.1. Suyu açık bırakmamak, çiçeklere su vermek.	5.1. Birçok şey demek, her gün balığıma yem veririm, papağanıma yem veririm, kurbağamı beslerim, odamı güzelleştiririm.
	3.2. Elbiselerimizi ve oyuncaklarımızı toplamak, kıyafetlerimizi giymek, okula gitmek.	4.2. Hasta olmamak için kendimizi korumak, yemek yemek, odamızı toplamak, kedinin kuyruğunu kesmemek.	5.2. Yapacağımız şeylerdir, kuşa yem vermek, annemize yardım etmek, babama yardım etmek, sınıftaki oyuncaklarımızı toplamak, kahvaltımızı güzel yapmak, odamızı güzel toplamak.
	3.3. Çocuklara güzel davranmak, insanlara vurmamak.	4.3. Evimizi temizlemek, misafir gelince odayı çok güzel düzenlemek, annemize yardım etmek, annemizle çamaşırları sermek.	5.3. Odamızı toplamak, kıyafetlerimizi giymek, babaların sorumluluğu çocukları okula götürmek, annelerin sorumluluğu işlerini yapmak, annemize yardım etmek, hayvanlara yemek götürmek.
	3.4. Yemek yemek, annemize burnumuzun aktığını söylemek, okula gitmek.	4.4. Yatağımızı düzeltmek, ayakkabılarımızı ve montumuzu giymek, oyuncaklarımızı toplamak, annemize yardım etmek.	5.4. İşlerimizi yapmak, odamızı toplamak, sağlıklı beslenmek, balığa yem vermek, kuşa yem vermek, çok televizyon izlememek.
	3.5. Oyuncaklarımızı toplamak, kardeşimizle oynamak, vitrine çıkmamak, annemle ve babamla sofrayı toplamak.	4.5. Yatağımızı düzeltmek, annemize yardım etmek, oyuncaklarımızı toplamak, çantamızı düzeltmek.	5.5. Oyuncaklarımızı toplamak, televizyonu kapatmak, ışığı kapatmak, elimizi yıkayınca musluğu kapatmak, yatağımızı düzeltmek, ellerimizi kirlenince yıkamak.
Sorumluluk Sahibi İnsanlar Neler Yaparlar/Nasıl Davranırlar?	3.1. Resim yaparlar, elbiselerini kendileri giyerler, çantalarını hazırlarlar, ev yaparlar.	4.1. Köpeğini beslerler, kedilerini beslerler, kuşlarını beslerler.	5.1. Odalarını toplarlar, annelerine yardım ederler, salonu toplarlar, duvara resim yapmazlar, her şeyi düzenli yaparlar.
	3.2. Güzel davranırlar, kötü davranmazlar.	4.2. Kızgın davranmazlar, gülmeleri gerekir, annelerini ve babalarını dinlerler, yangını söndürmeleri gerekir (itfaiyecilerin).	5.2. Güzel davranırlar, iyi şeyler yaparlar, odalarını toplarlar, annelerine yardım ederler.
	3.3. Babalar işte çalışırlar, okula giderler.	4.3. Güzel davranırlar, evi düzenlerler, çamaşırları sererler, bulaşıkları yıkarlar.	5.3. Diğer insanlara yardım ederler, hayvanlara su verirler, hayvanlara yardım ederler.
	3.4. Sevimli davranırlar.	4.4. Akıllı ve güzel davranmaları gerekir, annelerini üzmemeleri gerekir, anneleriyle etrafı toplarlar, annelerine kahvaltı hazırlarlar.	5.4. İyi davranırlar, başkalarına yardım ederler.
	3.5. Annelerine yardım ederler, okuldan eve giderler, yemeklerini yiyip yatarlar.	4.5. Güzel davranırlar, işini yaparlar, marketten ekmek alırlar.	5.5. Sorumluluklarını yaparlar, musluğu kapatırlar, kapıyı kapatırlar, sorumluluklarını yapınca çok mutlu olurlar. Çocukların çizdiği resim örneklerinden bazıları Şekil 4'te sunulmuştur.

Tablo 4'te yer alan cevaplar incelendiğinde; üç yaş çocuklarının daha çok ev ortamında kendisi ile ilgili oyuncak toplama, yatak düzeltme gibi işleri ve kendisine konulan kuralları (3. 1. / 3. 2. / 3. 4. / 3. 5.) "sorumluluk" değeri ile ilişkilendirdikleri görülmüştür. Dört yaş çocuklarının yanıtlarında; ev ortamında ki oyuncak toplama (4. 4.), yatak düzeltme (4. 4. / 4. 5.) gibi görevlerin dışında özellikle anneye yardım etme (4. 3. / 4. 4. / 4. 5.) gibi başkalarına karşı sorumluluklarının ve çiçeklere su verme gibi diğer canlılara karşı sorumluluklarının farkında olduklarını (4. 1.) gösteren ifadeler yer almaktadır. Beş yaş çocuklarının ifadeleri incelendiğinde; çocukların yanıtlarının ev ortamında yapması gereken görevlerinin yanında (5. 1. / 5. 2. / 5. 4. / 5. 5.), anne-babasına (5. 2. / 5. 3.) ve diğer canlılara karşı sorumluluklarını (5. 1. / 5. 2. / 5. 3. / 5. 4.) içerdiği görülmektedir. Beş yaş çocuklarının anne-baba gibi etrafındaki insanların da sorumluluklarının farkında oldukları (5. 3.) yanıtlarından anlaşılmaktadır. Çocukların Sorumluluk Nedir? sorusuna vermiş olduğu cevaplar incelendiğinde; çocukların yaşlarının büyümesine paralel olarak "sorumluluk" değeri hakkındaki ifadelerinin çeşitlendiği, diğer insanları ve diğer canlıları da içerdiği görülmektedir.

Araştırmanın ikinci sorusu olan “Sorumluluk sahibi insanlar neler yaparlar / Nasıl davranırlar”? sorusuna ilişkin yanıtlar incelendiğinde; çocukların “sorumluluk” değerini genel olarak olumlu algıladıkları ve sorumluluk sahibi kişileri olumlu karakter özellikleriyle ifade ettikleri görülmektedir. Çocukların sorumluluk sahibi kişileri, annesine yardım eden (3. 5. / 4. 4. / 5. 2.), güzel davranan (3. 2 / 4. 3. / 5. 2.), diğer canlıların beslenmesine yardım eden ve bakımını yapan (4. 1. / 5. 3.), başkalarına yardım eden (5. 3.), sevimli davranan (3. 4. / 4. 2.) ve kurallara uyan (3. 5. / 4. 2. / 5. 1.) kişiler/davranışlar olarak ifade ettikleri görülmektedir. Çocukların “sorumluluk” değerine ilişkin tüm ifadeleri olumlu karakter ve davranış özellikleri içermektedir. Araştırma sorularına ilişkin yanıtlar bir bütün olarak ele alındığında çocukların kavramsal olarak “sorumluluk” değerinin farkında oldukları ve bu değeri olumlu algıladıkları görülmüştür.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada okul öncesi dönem üç, dört ve beş yaş çocuklarının “sorumluluk” değeri algılarının çizdikleri resimler ve sözlü ifadeleri yoluyla belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma verileri çiz ve anlat tekniği ile elde edilmiştir. Elde edilen veriler içerik analizi ve betimsel analiz tekniği ile analiz edilmiştir. Araştırma verilerinin ikincil bir veri/yol ile desteklenmesi düşüncesiyle de “sorumluluk” değeri hakkında çocuklarla görüşmeler yapılmıştır. Yavuzer (2012), çocuklar tarafından çizilen resimlerin değerlendirilmesi sürecinde sadece resimler yoluyla ulaşılan bulgular üzerinden bir çıkarımda bulunmanın doğru olmadığını ulaşılan bulguların mutlaka başka bir yöntemle ulaşılan bulgularla desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir.

Araştırma sonucunda, üç yaş grubunda bulunan üç çocuk, dört yaş grubunda bulunan 11 çocuk ve beş yaş grubunda bulunan 19 çocuk sorumluluk temalı bir resim çizmiştir. Çocukların çizdikleri resimler incelendiğinde üç yaşındaki çocukların resimlerinde “sorumluluk” temasının diğer yaş gruplarına göre daha düşük düzeyde yer alması, bu yaş grubu çocuklarının çizgi-resim gelişimi açısından henüz karalama evresinde olmaları ve çocukların yaşlarının artmasıyla birlikte yeteneklerinin (Golomb, 2004) ve bilişsel gelişimlerinin de artmasıyla açıklanabilir (Collado, 1999). Çocuktaki çizgi/resim gelişimi beş evrede gerçekleşmektedir. Bunlar; iki-dört yaş aralığı karalama dönemi, dört-yedi yaş şema öncesi dönem, yedi-dokuz yaş şematik dönem, dokuz-on iki yaş gerçekçilik (gruplaşma) dönemi, on iki-on dört yaş aralığı ise görünürde doğalcılık dönemidir (Collado 1999; Yavuzer 2003). Brown (1990) ve Cox ve ark. (2001) tarafından yapılan araştırmalarda; çocuklardan bir insan resmi çizmeleri istenmiş ve yaşça büyük olan çocukların ve kızların, yaşça küçük olanlara ve erkeklere göre daha fazla ayrıntı kullandıklarını tespit edilmiştir (Brown, 1990; Cox ve ark., 2001, aktaran Kındap, 2005). Araştırma kapsamında çocuklar tarafından çizilen resimler incelendiğinde çocukların yaşlarının büyümesiyle resimlerindeki figürlerin daha belirgin olduğu ve resimlerinde detaylara daha fazla yer verdikleri görülmüştür.

Çocukların sorumluluk temalı resimlerinde “sorumluluk” değerinin geçtiği ortamlara dair bulgular incelendiğinde 25 çocuğun ev ortamındaki sorumluluklara, 10 çocuğun ise diğer ortamlardaki sorumluluklara dair çizimler yaptığı görülmüştür. Bu durum çocukların öncelikle aile ortamındaki sorumluluklarını fark ettiklerini göstermektedir ve ailenin çocuk üzerindeki etkisinin işaretidir. Anne babanın çocuk üzerindeki etki alanı çok fazladır. Bir bakıma, anne babalar 0-6 yaş döneminde hem çocuklarına tüm gereksinimlerinin yerine getirilmesinde en yakınında olan kişiler, hem de ilk öğretmenleridirler (Gordon, 1993). Tarihsel olarak değerler eğitimi, aile, din ve okul olmak üzere üç kurum arasında paylaşılmıştır (Lickona, 1991). Değerler eğitimi çocuğun tüm gelişiminin önemli bir parçasıdır ve bu gelişime ailenin beklentileri büyük ölçüde etki etmektedir (Wiley, 2000). Aile, değerler eğitiminin başlangıç noktasıdır (Aydın ve Gürler, 2013). Aile ve çevresi toplumla ilişkili olan beceri, tutum ve değerlerin çocuğa kazandırılmasında önemli bir faktördür (UNICEF, 2012). Çocukların ahlaki değerleri öğrenme sürecinde yetişkinleri taklit etme ve onları model almanın yanında akranları ve kardeşleriyle etkileşimleri de oldukça önemlidir (Akman, 2011).

Çocuklar tarafından çizilen resimler, resmin içerdiği “sorumluluk” türüne göre incelendiğinde; çocukların “sorumluluk” değerini genelde olumlu algıladıkları ve bunu resimlerine yansıttıkları görülmüştür. Çocuklar “sorumluluk” değerine yönelik daha çok hayvan besleme/bakımı, bitki/ağaç bakımı, yatak düzeltme, oyuncak toplama, kıyafet giyme/düzeltilme ve anne babasına yardım etme gibi temalarla ilgili resimler yapmışlardır. Yüksel vd. (2015) tarafından yapılan çalışmada çocukların iyi ve kötü kavramına ilişkin resim çizmeleri istenmiştir. Araştırma sonucunda 5-6 yaşındaki çocukların resimlerinde “iyi” ile ilişkili olarak sevgi, dostluk, sorumluluk ve yardımseverlik değerlerine rastlanmıştır. Günindi (2015) tarafından yapılan çalışmada okul öncesi dönemdeki çocuklarının sevgi değeri algıları çizdikleri resimler yoluyla incelenmiş ve çocukların sevgi değeri ile ilgili aile bireyleri, arkadaşlar, çiçek, balon, bulut ve kalp gibi öğeleri resmettikleri görülmüştür. Bacigalupa (2005) tarafından yapılan çalışmada anaokulunda eğitim gören çocuklara dürüstlük, yardımlaşma, paylaşma değerlerine ilişkin hikâyeler dinletilmiş, hikâyeler hakkında tartışılmış ve sonrasında çocuklardan ana temayı ve karakterleri resmetmeleri istenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre çocuklar hikâyedeki ana temayı ve karakterleri ve karakter davranışlarını iyi ve kötü olarak doğru biçiminde nitelendirmişlerdir.

Çizgi gelişimi açısından karalama evresinde olan üç yaş çocuklarının “sorumluluk” değerini resimlerinde betimleyememiş olmaları araştırmanın beklenen sonuçlarından biridir. Üç yaş çocuklarının araştırmaya dâhil edilmesinin nedeni çocukların kavramsal olarak “sorumluluk” değerine ilişkin algılarının belirlenmek istenmesidir. Araştırma sürecinde her yaş grubundan beş çocuk toplamda 15 çocuk ile görüşme yapılmış ve çocuklara Sorumluluk nedir? (1. Soru) ve Sorumluluk sahibi insanlar neler yaparlar/nasıl davranırlar? (2. Soru) soruları sorulmuştur. Çocukların Sorumluluk nedir? (1. Soru) sorusuna vermiş oldukları cevaplar incelendiğinde; üç yaş çocuklarının daha çok ev ortamında kendisi ile ilgili *oyuncak toplama*, *yatak düzeltme* gibi işleri ve *kendisine konulan kuralları* sorumluluk değeri ile ilişkilendirdikleri görülmektedir (3. 1. / 3. 4. / 3. 5.). Dört yaş çocuklarının yanıtlarında; ev ortamında ki *oyuncak toplama* (4. 5.), *kıyafet düzeltme* gibi görevlerin dışında özellikle *anneye yardım etme* (4. 3.) gibi başkalarına karşı sorumluluklarının ve *çiçeklere su verme* (4. 1.) gibi diğer canlılara karşı sorumluluklarının farkında olduklarını gösteren ifadeler yer almaktadır. Beş yaş çocuklarının cevapları incelendiğinde; çocukların yanıtlarının ev ortamında yapması gereken görevlerinin yanında, *anne-babasına ve diğer canlılara karşı sorumluluklarını* içerdiği görülmektedir (5. 1. / 5. 2. / 5. 5.). Çocukların yaşları büyüdükçe sorumluluk değeri hakkındaki ifadelerinin çeşitlendiği, diğer insanları ve diğer canlıları da içerdiği ve çocukların kavramsal olarak “sorumluluk” değerinin farkında oldukları görülmüştür.

Araştırmanın ikinci sorusu olan, Sorumluluk sahibi insanlar neler yaparlar/Nasıl davranırlar? sorusuna çocukların vermiş olduğu yanıtlar incelendiğinde; *Güzel davranırlar, kötü davranmazlar* (3.2.), *sevimli davranırlar* (3.4.), *kızgın davranmazlar* (4.2.), *akıllı ve güzel davranmaları gerekir* (4.2.), *güzel davranırlar* (5.2.), *iyi davranırlar* (5.4.), *elbiselerini kendileri giyerler* (3.1.), *annelerini ve babalarını dinlerler* (4.2.), *annelerine yardım ederler* (5.2.), *musluğu kapatırlar, sorumluluklarını yaparlar, sorumluluklarını yapınca mutlu olurlar* (5.5.). gibi ifadeleri kullandıkları görülmüştür. Çocukların sözel ifadeleri resimleriyle benzer içeriklere sahiptir. Resimlerinde de ev ortamındaki görevleri yapma, kurallara uyma, ebeveynlere yardım etme, diğer canlıları besleme ve bakımını yapma gibi temalar çizmiş ve genel olarak “sorumluluk” değerini olumlu içeriklerle resmetmişlerdir.

Araştırma sonucunda, görsel ve sözel bulgular birlikte ele alındığında üç, dört ve beş yaş grubundaki çocuklar “sorumluluk” değerini hem kavramsal olarak hem de resim yoluyla görsel olarak doğru ifade etmişlerdir. Çocukların “sorumluluk” değerine ilişkin resimlerinin ve sözel ifadelerinin tamamı olumlu içeriklere sahiptir. Çocuklar daha çok ev ortamındaki sorumluluklarına dair resim yapmış ve sözel ifadeler kullanmışlardır. Çocukların yaşlarının artmasına bağlı olarak resimlerinin ve sözel ifadelerinin detay ve içerik yönünden zenginleştiği görülmüştür. Bu değişim çocukların çizgi-resim gelişimlerinin yanında el becerilerinin ve bilişsel gelişimlerinin artmasıyla da ilişkilidir (Oktay, 2004; Yavuzer, 2012). Çocukların “sorumluluk” değerini olumlu algıladıkları ve bu değer gerektirdiği davranışsal becerileri bildikleri hem resimlerinden hem de görüşme yoluyla elde edilen sözel ifadelerden anlaşılmıştır.

Araştırma çocukların “sorumluluk” değerine ilişkin algılarının çocukların resimleri ve sözlü anlatımları yoluyla incelenmesine dayanmaktadır. Hâlbuki okul öncesi dönem çocuğu pek çok farklı şekilde sahip olduğu bilgi, beceri ve değerleri ifade edebilir dolayısıyla oyun, drama, gözlem gibi farklı yöntemleri içeren araştırmaların yapılması farklı bulguları ortaya koyabilir. “Sorumluluk” değeri bireyin hem akademik hem de sosyal yaşamını etkileyen önemli bir değerdir. Bu değer ilk kazanılacağı yer ise ailedir. Araştırma bulgularında da görüldüğü üzere çocuklar öncelikle aile ortamındaki sorumluluklarını öğrenmektedirler. Bu yüzden ebeveynler “sorumluluk” değerinin önemi ve bu değeri çocuklara nasıl kazandırabilecekleri konusunda bilgilendirilmeli ve aile ortamının çocukların bu değeri kazanması için uyarıcı, teşvik edici yönü güçlendirilmelidir. Araştırma bulgularında da görüldüğü üzere çocuklar bitki ve hayvan gibi diğer canlıların bakımını ve beslenmesini yapmayı da bir “sorumluluk” olarak algılamaktadırlar. Dolayısıyla çocuklara ev ortamında ve okul ortamında bu tür görevler verilmesi çocukların “sorumluluk” değerini kazanmaları açısından faydalı olacağından ebeveynlere ve öğretmenlere okul öncesi dönem çocuğuna bitki ve hayvan bakımı gibi sorumluluklar vermesi önerilmektedir. Okul öncesi eğitim ortamlarında çocukların üstlenebilecekleri pek çok “sorumluluk” söz konusudur (oyuncakları toplama, materyal dağıtma, kurallara uyma, görevlerini yerine getirme vb.) bu yüzden okul öncesi öğretmenleri eğitim sürecinde çocuklara “sorumluluk” alabilecekleri fırsatlar ve gerçek yaşam deneyimleri sunmalıdır. Milli Eğitim Bakanlığı “sorumluluk” değeri başta olmak üzere diğer değerleri de kapsayacak şekilde ve tüm eğitim kademelerine yönelik “Türkiye Ulusal Değerler Eğitimi Programını (TUDEP)” hazırlamalı ve tüm eğitim kademelerinde uygulamalıdır. Bu araştırma okul öncesi eğitim alan üç, dört ve beş yaş çocukları, “sorumluluk” değeri ve çocuk resimleri/sözlü anlatımları ile sınırlıdır. Araştırmacılara farklı araştırma yöntemlerini, farklı çalışma gruplarını ve farklı değerleri içeren araştırmaların yapılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Akman, B. (2011). Okul öncesi dönem değerler eğitiminde ailenin rolü. A. Arıkan (Ed.), *Okul Öncesi Dönemde Değerler Eğitimi* içinde (s. 149-164). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisi.
- Akman, B., Karaaslan, T. B., Güler, T. ve Öncü, E. Ç. (2006). Okul öncesi dönem çocuklarının duygusal yüz ifadelerini yansıtan insan figürü çizimlerinde kullandıkları renklerin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 31(141), s. 61-70.
- Alpöge, G. (2011). *Okul öncesinde değer eğitimi*. İstanbul: Bilgi.
- Atabey, D. ve Ömeroğlu, E. (2016). Okul öncesi sosyal değerler kazanımı ölçeğinin geliştirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(35), 101-136.
- Aydın, M. Z. ve Gürler Ş. A. (2013). *Okulda değerler eğitimi: yöntemler-etkinlikler-kaynaklar*. Ankara: Nobel.
- Bacigalupa, C. D. (2005). *Kindergartners' understandings of stories with prosocial themes* (Doktora tezi). University of Minnesota, Minnesota. ProQuest Dissertations and Theses veri tabanından erişildi. (UMI No. AAT 3172780)
- Balat, G. U. ve Dağal, A. B. (2009). *Okul öncesi dönemde değerler eğitimi etkinlikleri*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Batı, D. (2012). *(4-12 yaş) Çocuk resimleri ve onların iç dünyalarının resimlerine yansımaları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Burkitt, E., Barrett, M. ve Davis, A. (2005). Drawings of emotionally characterised figures by children from different educational backgrounds. *International Journal of Art & Design Education*, 24(1), 71-83.
- Buyurgan, S. ve Buyurgan, U. (2007). *Sanat eğitimi ve öğretimi* (2. bs.). Ankara: Pegem Akademi.
- Civelek, B. (2006). Çocuklara sorumluluk bilinci kazandırmak. *Çocuk Çocuk Aylık Anne Baba Eğitimci Dergisi*, Mart(58), 20-22.
- Collado F. Y. (1999): The role of spontaneous drawing in the development of children in the early childhood settings. <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED438898.pdf?accno> adresinden erişildi.
- Cooper, D. (2014). *Character education: a study of an elementary school leadership academy* (Yayımlanmamış doktora tezi). Wilmington University, Wilmington.
- Cüceloğlu, D. (2001). *Yetişkin Çocuklar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Dağlıoğlu, H. E. (2011). 5-7 Yaş grubu çocukların resimlerine yansıyan öğretmen figürünün karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 36(160), 144-157.
- Davidov, E. (2010). Testing for comparability of human values a cross countries and time with the third round of the european social survey. *International Journal of Comparative Sociology*, 51, 171-191.
- Dereli, İ. E. (2014). Değerler eğitimi programının 5-6 yaş çocukların sosyal gelişimine etkisi: Sosyal beceri, psiko-sosyal gelişim ve sosyal problem çözme becerisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(1), 249-268
- Dinç, B. (2011). Okulöncesi dönemde değerler eğitiminin yeri ve önemi. A. Arıkan (Ed.), *Okulöncesi Dönemde Değerler Eğitimi* içinde (s. 149-164) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisi.
- Döring, A. K. (2010). Assessing children's values: an exploratory study. *Journal of Psycho educational Assessment*, 28(6) 564-577.
- Edwards, C. (1993). *The hundred languages of children: The Reggio Emilia approach to early childhood education*. Norwood: Ablex Publishing Corporation.
- Golomb, C. (2004) *The child's creation of a pictorial world*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Gordon, T. (1993). *Etkili Öğretmenlik Eğitimi*. (E. Aksay ve B. Özkan, Çev.) İstanbul: YA-PA.
- Gunnestad, A., Mørreaunet, S., Granseth, I. ve Vikan, A. (2013). Barns oppfatning av tilgivelse [Children's understanding of forgiveness]. Norsk Pedagogisk Tidsskrift. *Forum for pedagogikk og fagdidaktikk* içinde (s. 408-417).

- Gunnestad, A., Mørreaunet, S. ve Onyango, S. (2015) An international perspective on value learning in the kindergarten - exemplified by the value forgiveness, *Early Child Development and Care*, 185(11-12), 1894-1911, doi: 10.1080/03004430.2015.1028384
- Günindi, Y. (2015). Preschool children's perceptions of the value of affection as seen in their drawings. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 7(3), 371-382.
- Hayes, D., Symington, D. ve Martin, M. (1994). Drawing during science activity in the primary school. *International Journal of Science Education*, 16, 265-277.
- Hsiao, C. Y. ve Chen, C. M. (2015). Examining kindergarteners' drawings for their perspectives on picture books' themes and characters. *International Education Studies*, 8(11), 40-49.
- Karaman, Y. ve Akyol Köksal A. (2011). Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların yaptıkları resimlerde oyuncak çizimlerinin incelenmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(3), 277-296
- Karatekin, K. ve Sönmez, Ö. F. (2014). Farklı yönleriyle değerler eğitimi. R. Turan ve K. Ulusoy (Ed.). *Çevresel değerler ve eğitimi içinde* (s. 115-140). Ankara: Pegem Akademi.
- Kaynak, K. B. ve Temel, Z. F. (2015). 4-6 yaşları arasındaki çocukların çizimlerdeki aile algılarının belirlenmesi. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(7), 575-598. doi: 10.7827/TurkishStudies.8151
- Kındap, S. (2005). Çocuk çizimlerinde temsil ve ifade: Doğrusal ve doğrusal olmayan gelişim. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20, 25-43.
- Knobe, J. P. ve Roedder, E. (2009). The ordinary concept of valuing. *Metaethics*. *Philosophical Issues*, 19, 131-147.
- Koppitz, E. (1984). *Psychological evaluation of Human Figure Drawings by middle school pupils*. London: Grune and Stratton.
- Lee, D. S. ve Hyoung, R. K. (2012). The categorization of "Bad animal" and its relation to animal appearances: A study of 6-year-old children's perceptions. *Journal of Social, Evolutionary & Cultural Psychology*, 6(1), 32-49.
- Lee, Y. ve Hayden, M. (2009). Early childhood care and education: Worldwide challenges and progresses. *Current Issues in Comparative Education*, 11, 3-5.
- Leslie, A., Knobe, J. P. ve Cohen, A. (2006). Acting intentionally and the side-effect effect: 'Theory of mind' and moral judgment. *Psychological Science*, 17,421-427.
- Lickona, T. (1991). *Educating for character: how our schools can teach respect and responsibility*. New York: BantamBooks.
- Lin, M. Y. (2006). *Appreciation and application of picture books*. Taipei: Psychological Press.
- Macready, T. (2009). Learning social responsibility in schools: A restorative practice. *Educational Psychology in Practice*, 25(3), 211-220.
- Malchiodi, C. A. (2005). *Çocukların Resimlerini Anlamak* (T. Yurtbay, Çev.) İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- MEB. (2006). *Okul öncesi eğitim programı*. Ankara: MEB.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. California: Sage.
- Neslitürk, S. (2013). *Anne değerler eğitimi programının 5-6 yaş çocuklarının sosyal beceri düzeyine etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Oktay, A. (2004). *Yaşamın sihirli yılları: Okul öncesi dönem*. İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Patton, M. Q. (1987). *How to use qualitative methods in evaluation*. Newbury Park, CA: Sage.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev. Ed.). Ankara: Pegem Akademi.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: Free Pres.

- Sağlam, M. (2011). *Boşanma Sürecinde Olan Ailelerdeki Çocukların Aile Algılarının ve Sorunlarının Resimler Aracılığı İncelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Sagiv, L. (2002). Vocational interests and basic values. *Journal Of Career Assessment*, 10(2), 233-257.
- Samur, Ö. A. (2011). *Değerler eğitimi programının 6 yaş çocuklarının sosyal ve duygusal gelişimlerine etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Sapsağlam, Ö. (2015). *Anasınıfına devam eden çocuklara uygulanan sosyal değerler eğitimi programının sosyal beceri kazanımına etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Schaefer, M. P. (2012). *Determining methods for teaching character education in elementary schools* (Yayımlanmamış doktora tezi). Northcentral University, Arizona.
- Schiller, P. ve Bryant, T. (2009). *Teaching 16 basic values to young children*. Tartu: Studium Publishing House.
- Schwartz, S. H. (1994). Are there universal aspects in the structure and content of human values? *Journal of Social Issues*, 50(4), 19-45.
- Schwartz, S. H. (2012). Studying values: personal adventure, future directions. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 42(2), 307-319.
- Senemoğlu, N. (2007). *Gelişim öğrenme ve öğretim (kuramdan uygulamaya)*. İstanbul: Gönül Yayınevi.
- Simon, S.B., Howe, L.B. ve Kirschenbaum, H. (1978). *Values clarification: A handbook of practical strategies for teachers and students*. New York: A&W Publishers.
- Striker, S. (2005). *Çocuklarda sanat eğitimi*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Şahin, H. (2016). Okul öncesi fen eğitiminde analogi yöntemi ve analoginin okul öncesi eğitim programlarında yer alma düzeyi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(6), 48-61.
- Temel, Z. F. ve Dere, H. (1999). *Okul öncesi eğitimde yaklaşımlar, gazi üniversitesi anaokulu/ anasınıfı öğretmeni el kitabı*. İstanbul: YA-PA Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2016). Büyük Türkçe sözlüğü. <http://www.tdk.gov.tr> adresinden erişildi.
- Türkkan, B. (2004). Okul öncesi dönem çocuklarının yaptıkları resimlerin aile yaşamlarına ilişkin ipuçları bakımından değerlendirilmesi. *I. Uluslararası Okul Öncesi Eğitimi Kongresi Bildiri Kitabı*, içinde (s. 79-97). İstanbul: YA-PA Yayınları.
- UNICEF. (2012). Global evaluation of life skills education programmes. <http://unicef.org/evaluation/files/USA-2012-011-1GLSEE> adresinden erişildi.
- UNESCO. (2008). *What approaches to linking ECCE and primary education? United Nations policy brief on early childhood*. Paris, France: Author.
- UNESCO. (2014). *Roadmap for implementing the global action programme on education for sustainable development*. France: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- Ülavare, P. ve Veisson, M. (2015). Values and values education in estonian preschool child care institutions. *Journal of Teacher Education for Sustainability*, 17(2), 108-124.
- Warneken, F. ve Tomasello, M. (2007). Helping and cooperation at 14 months of age. *Infancy*, 11(3), 271-294.
- Wiley, J. (2000). Linking character development with academics. *Kappa Delta Pi Record*, 36(4), 163-167.
- Witt, S. D. ve Kimple, K. P. (2008). 'How does your garden grow?' Teaching preschool children about the environment. *Early Child Development and Care*, 178(1), 41-48. doi: 10.1080/03004430600601156
- Yavuzer, H. (2003). *Resimleriyle çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2007). *Çocuk psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2012). *Çocuğu tanımak ve anlamak*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Yeşil, R. (2013). Ortaöđretim öğrencilerinin okul öğrenmelerindeki öğrenme sorumluluklarını yerine getirme düzeyleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 10(1), 1214-1237.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yontar, A. ve Yurtal, F. (2009). Sorumluluk kazandırmada öğretmenler tarafından kullanılan yaptırımların incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 34(153), 144-156.
- Yüksel M. Y., Canel, N., Mutlu, N., Yılmaz, S. ve Çap, E. (2015). Okul öncesi çağdaki çocukların iyi ve kötü kavram algılarının resim analizi yöntemiyle incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13(29), 271-303.